

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شاهرود

مدیریت تحصیلات تکمیلی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری

تربت حیدریه

استاد راهنما:

دکتر غلامعلی خمر

استاد مشاور:

دکتر اکبر کیانی

تهیه و تدوین:

حسن غلامی فاردقی

بهمن‌ماه ۱۳۹۰

باسمه تعالی

دانشگاه زابل

مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم الف

این پایان نامه با عنوان: «ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری تربت حیدریه» قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری توسط دانشجو حسن غلامی فاردقی تحت راهنمایی استاد پایان نامه آقای دکتر غلامعلی خمر تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه زابل مجاز می‌باشد.

امضا دانشجو

این پایان نامه ۶ واحد درسی شناخته می‌شود و در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۲۹ توسط هیئت داوران بررسی و نمره ۱۹/۱ و درجه عالی به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
۱- استاد راهنما: دکتر غلامعلی خمر		۱۳۹۰/۱۱/۲۹
۲- استاد مشاور: دکتر اکبر کیانی		۹/۱۱/۲۹
۳- استاد داور: دکتر خدارحم بزی		۹/۱۱/۲۹
۴- نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر حمید حیدری مکرر		۹/۱۱/۲۹
۵- مدیر گروه (مهر و امضاء): دکتر حمید حیدری مکرر		۹/۱۱/۲۹

تقدیم به زیباترین فرشتگان خداوند در آسمانها

و بر روی زمین . . .

به آنها که از دور دستها،

از خورشید آمده‌اند،

از آینه‌ها و آب‌ها آمده‌اند . . .

به همسرم

به مادرم

و

برادران عزیزم

و

خواهران نازنینم

عاشقانه دوستتان می‌دارم اما، نه به آن اندازه

که،

شما مرا دوست می‌دارید . . .

سیاسگزاره

((سپاس خدایی را که سخنودان در ستودن او بمانند و شمارگران شمردن نعمت‌های او ندانند. و کوشندگان حق او را گردن نتوانند. خدایی که پای اندیشه نیز گام در راه شناسایی او لنگ است. و سر فکرت ژرف رو به دریای معرفتش بر سنگ صفت‌های او تعریف ناشدنی است و به وصف درنیامدنی. و در وقت ناگنجیدنی. و به زمانی مخصوص نابودنی. او را سپاس میگویم که زیادتخواه نعمت اویم. گردن‌نهاد عزت اویم. پناهخواه از معصیت اویم. و نیازمند کفایت اویم. هر که را راه نماید گمراه نباشد. و دشمنش را کسی پناه نباشد و آن را که او کارگزار شد. نیازی به مال و جاه نباشد. هرچه سنجند به پای او نمی‌رسد و هیچ اندوخته‌ای به بهای او نرسد)) (نهج البلاغه. خطبه اول).

اینک که با الطاف بیکران ایزد منان. رسالت تدوین پایان‌نامه خود را با موفقیت پشت سر گذاشته‌ام وظیفه خود می‌دانم از همه عزیزانی که در طول انجام این تحقیق مشارکت فعال و ارزشمند داشته‌اند و کسانی که به نوعی مرا یاری نموده‌اند صمیمانه سپاسگزاری نمایم و آرزوی توفیق الهی و به‌دروزی را برای آنان خواستار باشم. با درود فراوان به روح پرفتح پدر بزرگوارم و سپاس بیکران بر همدلی و همراهی و همگامی مادر دلسوز و مهربانم که سجده‌ای ایتارش گل محبت را در وجودم پروراند و دامان گهربارش لحظه‌های مهربانی را به من آموخت. برادران و خواهرانی را سپاس میگویم که در سال‌های تحصیل و دوری و غربت بار سنگین زندگی مرا به همراه مادرم بردوش کشیدند.

همسرم را عاشقانه می‌ستایم که طلیعه هستی‌ام و روشنای صبح امید است برای من.

همچنین سپاسگزارم استاد راهنمای محترم آقای دکتر غلامعلی خمر و استاد مشاور محترم آقای دکتر اکبر کیانی که در مراحل مختلف انجام تحقیق نقش ارزشمندی را ایفا نموده‌اند. بی‌شک انجام مراحل مختلف این کار بدون حمایت و پشتیبانی این عزیزان امکان‌پذیر نبود؛ و از داور گرامی جناب آقای دکتر خداحرم بزی که زحمت بازخوانی پایان‌نامه را قبل از ارائه تقبل نمودند و با رهنمودهای ارزشمندشان مرا در ارائه مطالب یاری کردند کمال تشکر را دارم.

بر خود لازم می‌دانم از آقایان دکتر فاضل نیا. دکتر توکلی. دکتر حیدری مکرر و همه اساتید گروه جغرافیای دانشگاه زابل تشکر و قدرانی نمایم.

در پایان از دوستان عزیزم آقایان حشمت اله محمودیان. علی اسماعیل زاده کواکبی. عبدالغنی صفرزایی. کورش پورسعادت. بلال محمدی. عبدالله آلبا. کیومرث دهقان. سعید بادیوند. رامین زنجبر و خانم‌ها جمشیدی. ناتازی و زابلی و سایر دوستان که هر یک به نوعی زمینه انجام بهتر این تحقیق را فراهم کرده‌اند. صمیمانه تشکر می‌کنم.

حسن غلامی فاردقی

بهمن‌ماه ۱۳۹۰

چکیده

کیفیت زندگی شهری یکی از مهمترین حوزه‌های مطالعات شهری در کشورهای مختلف است. این مهم به دلیل اهمیت روزافزون مطالعات کیفیت زندگی در پایش سیاست‌های عمومی و نقش آن به عنوان ابزاری کارآمد در مدیریت و برنامه‌ریزی شهری است. کیفیت زندگی شهری معمولاً از طریق شاخص‌های ذهنی حاصل از پیمایش و ارزیابی ادراکات و رضایت شهروندان از زندگی شهری و یا با استفاده از شاخص‌های عینی حاصل از داده‌های ثانویه و به ندرت با استفاده از هر دو نوع شاخصه‌ها اندازه‌گیری می‌شود. بر این اساس هدف از این مطالعه، توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در شهر تربت حیدریه، با استفاده از شاخص‌های عینی و ذهنی می‌باشد. روش به کار رفته در این پایان‌نامه از انواع روش‌های توصیفی - تحلیلی بوده که در عین حال تعداد ۲۲۲ پرسشنامه در سطح نواحی شهر تربت حیدریه به تناسب جمعیت هر ناحیه توزیع شده که در این پرسشنامه شاخص‌های مختلفی چون اقتصادی، اجتماعی، محیطی، کالبدی - خدماتی و زیباشناسی مورد بررسی قرار گرفته است. برای تعیین حجم نمونه پرسشنامه فرمول کوکران مورد استفاده قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم افزار SPSS و روش‌های آماری از قبیل تحلیل رگرسیون چندگانه، آزمون T و تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA)، آزمون توکی (Tukey) انجام شده است. همچنین با استفاده از شاخص ناموزونی موریس به رتبه‌بندی نواحی شهر تربت حیدریه از لحاظ برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی پرداخته شده است. در نهایت با استفاده از نرم افزار Arc.GIS توزیع فضایی نتایج به دست آمده در قالب نقشه‌ها ارائه شده است. نتایج حاکی از این است که میان نواحی شهر تربت حیدریه از بعد شاخص‌های مورد بررسی تفاوت معناداری وجود دارد؛ و در عین حال بر اساس نتایج شاخص ناموزونی موریس، از میان ۸ ناحیه شهری تنها ناحیه ۸ در سطح برخوردار، نواحی ۱ و ۲ و ۷ در سطح نیمه برخوردار و نواحی ۳ و ۴ و ۵ و ۶ در سطح محروم از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی قرار گرفته‌اند.

کلمات کلیدی: ارزیابی، کیفیت زندگی شهری، شاخص، تربت حیدریه

فهرست مطالب

۱	فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۱-۲- طرح مساله و بیان سؤال‌های اصلی تحقیق.....
۶	۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق.....
۸	۱-۴- اهداف ویژه تحقیق.....
۸	۱-۵- فرضیات تحقیق.....
۸	۱-۶- موانع و محدودیت‌های تحقیق.....
۹	۱-۷- محدوده زمانی و مکانی تحقیق.....
۱۰	۱-۸- سابقه تحقیق.....
۱۰	۱-۸-۱- تحقیقات داخلی.....
۱۲	۱-۸-۲- تحقیقات خارجی.....
۱۴	فصل دوم: مبانی نظری تحقیق.....
۱۵	۱-۲- تعاریف و مفاهیم.....
۱۵	۱-۱-۲- کیفیت.....
۱۶	۱-۲-۲- کیفیت زندگی.....
۱۹	۱-۳-۲- کیفیت زندگی شهری.....
۲۰	۱-۴-۲- تأثیر کیفیت زندگی شهری بر برنامه‌ریزی شهری.....
۲۲	۱-۵-۲- کیفیت زندگی شهری و توسعه پایدار شهری.....
۲۳	۲-۲- تعریف ارزیابی.....
۲۳	۲-۳- رویکردهای سنجش کیفیت زندگی.....
۲۴	۱-۲-۳- رویکرد اسکان‌دیناویایی.....
۲۴	۲-۳-۲- رویکرد آمریکایی.....
۲۴	۲-۳-۳- دیدگاه سیاست‌گذاران.....
۲۴	۱-۲-۳-۳-۱- کارشناس محور.....
۲۵	۱-۲-۳-۳-۲- مخاطب محور.....
۲۶	۱-۲-۳-۴- دیدگاه روان‌شناختی - ادراکی.....
۲۶	۱-۲-۳-۵- رویکردهای نیمه تجربی.....
۲۷	۱-۲-۳-۶- روش تحقیق تجربی ساکنان.....
۲۸	۱-۲-۴- ابعاد و شاخص‌های کیفیت زندگی.....
۳۱	۱-۲-۴-۱- تجربیات جهانی.....
۳۵	۱-۲-۴-۲- شاخص‌های پیشنهادی کیفیت زندگی شهری.....
۳۶	۱-۲-۴-۲-۱- شاخص‌های اقتصادی.....
۳۶	۱-۲-۴-۲-۲- شاخص‌های اجتماعی.....
۳۷	۱-۲-۴-۲-۳- شاخص‌های محیطی.....
۳۷	۱-۲-۴-۲-۴- شاخص‌های کالبدی- خدماتی.....
۳۸	۱-۲-۴-۲-۵- شاخص‌های زیباشناسی.....
۴۰	فصل سوم: مواد و روش‌ها.....

فهرست مطالب

۴۱	۳-۱-۳- ویژگی‌های جغرافیایی منطقه مورد مطالعه.....
۴۱	۳-۱-۱- معرفی اجمالی استان خراسان رضوی.....
۴۲	۳-۱-۲- موقعیت شهرستان تربت حیدریه.....
۴۳	۳-۱-۳- ویژگی‌های طبیعی شهرستان تربت حیدریه.....
۴۳	۳-۱-۳-۱- وضعیت زمین شناسی و ژئومورفولوژی شهرستان تربت حیدریه.....
۴۵	۳-۱-۳-۲- وضعیت توپوگرافی شهرستان تربت حیدریه.....
۴۶	۳-۱-۳-۳- وضعیت هیدرولوژی شهرستان تربت حیدریه.....
۴۷	۳-۱-۳-۴- ویژگی‌های خاک و قابلیت اراضی شهرستان تربت حیدریه.....
۴۷	۳-۱-۴- موقعیت جغرافیایی شهر تربت حیدریه.....
۴۸	۳-۱-۵- ویژگی‌های اقلیمی منطقه مورد مطالعه.....
۴۸	۳-۱-۵-۱- درجه حرارت.....
۴۹	۳-۱-۵-۲- بارندگی.....
۵۰	۳-۱-۵-۳- رطوبت نسبی.....
۵۱	۳-۱-۵-۴- روزهای یخبندان.....
۵۲	۳-۱-۵-۵- تبخیر.....
۵۲	۳-۱-۵-۶- بادهای غالب منطقه مورد مطالعه.....
۵۳	۳-۲-۱- ویژگی‌های انسانی شهرستان تربت حیدریه.....
۵۳	۳-۲-۱-۱- جغرافیای تاریخی و وجه تسمیه.....
۵۵	۳-۲-۱-۲- جمعیت.....
۵۶	۳-۲-۱-۳- وضع سواد.....
۵۶	۳-۲-۲- ویژگی‌های جغرافیای انسانی شهر تربت حیدریه.....
۵۶	۳-۲-۲-۱- تاریخچه.....
۵۷	۳-۲-۲-۲- تعداد جمعیت شهر و روند تحول آن.....
۵۸	۳-۲-۲-۳- متوسط رشد سالانه جمعیت شهر.....
۵۸	۳-۲-۲-۴- وضعیت بار تکفل در شهر تربت حیدریه.....
۵۹	۳-۲-۲-۵- میزان فعالیت جمعیت.....
۶۰	۳-۲-۳- ویژگی‌های کالبدی شهر.....
۶۰	۳-۲-۳-۱- تحولات کالبدی و روند گسترش کالبدی شهر تربت حیدریه.....
۶۱	۳-۲-۳-۲- بررسی امکانات و محدودیت‌های توسعه کالبدی شهر و جهات بهینه آن.....
۶۳	۳-۲-۳-۳- بررسی وضعیت کاربری اراضی شهر تربت حیدریه.....
۶۴	۳-۲-۳-۳-۱- کاربری مسکونی.....
۶۴	۳-۲-۳-۳-۲- کاربری تجاری.....
۶۵	۳-۲-۳-۳-۳- کاربری فرهنگی.....
۶۵	۳-۲-۳-۳-۴- کاربری درمانی- بهداشتی.....
۶۵	۳-۲-۳-۳-۵- کاربری فضای سبز.....
۶۷	۳-۳- مواد و روش‌ها.....
۶۷	۳-۳-۱- جامعه آماری تحقیق.....

فهرست مطالب

۶۷ روش نمونه‌گیری..... ۳-۳-۲
۶۸ مراحل بررسی..... ۳-۳-۳
۷۰ روش شناسی..... ۳-۳-۴
۷۱ روش‌های آماری تجزیه و تحلیل داده‌ها..... ۳-۳-۵
۷۲ متغیرها و شاخص‌های تحقیق..... ۳-۳-۶
۷۳ روایی و پایایی ابزار تحقیق..... ۳-۳-۷
۷۵ فصل چهارم: بحث و نتایج.....
۷۶ ۴-۱- آمار توصیفی.....
۷۶ ۴-۱-۱- توزیع جنسی.....
۷۷ ۴-۱-۲- توزیع سنی.....
۷۸ ۴-۱-۳- میزان تحصیلات.....
۷۹ ۴-۱-۴- وضعیت فعالیت.....
۸۰ ۴-۱-۵- بعد خانوار.....
۸۱ ۴-۱-۶- وضعیت تاهل.....
۸۲ ۴-۱-۷- نوع مالکیت واحد مسکونی.....
۸۳ ۴-۱-۸- نوع سند مالکیت.....
۸۴ ۴-۱-۹- قدمت بنا.....
۸۵ ۴-۱-۱۰- مدت زمان سکونت.....
۸۶ ۴-۱-۱۱- شاخص‌های کیفیت زندگی شهری تربت حیدریه.....
۸۶ ۴-۱-۱۱-۱- شاخص‌های اقتصادی.....
۸۶ ۴-۱-۱۱-۱-۱- سطح درآمد خانوار.....
۸۷ ۴-۱-۱۱-۱-۲- هزینه ماهیانه خانوار.....
۸۸ ۴-۱-۱۱-۱-۳- رضایت شغلی.....
۸۹ ۴-۱-۱۱-۲- شاخص‌های اجتماعی.....
۹۰ ۴-۱-۱۱-۲-۱- آموزش.....
۹۰ ۴-۱-۱۱-۲-۲- مشارکت.....
۹۱ ۴-۱-۱۱-۲-۳- همبستگی اجتماعی.....
۹۲ ۴-۱-۱۱-۳- شاخص‌های محیطی.....
۹۲ ۴-۱-۱۱-۳-۱- بهداشت.....
۹۳ ۴-۱-۱۱-۳-۲- امنیت.....
۹۴ ۴-۱-۱۱-۴- شاخص‌های کالبدی - خدماتی.....
۹۵ ۴-۱-۱۱-۵- شاخص زیباشناسی.....
۹۵ ۴-۱-۱۲- بررسی مقایسه‌ای نواحی شهر تربت حیدریه از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی شهری.....
۹۹ ۴-۱-۱۳- بررسی میزان رضایت‌مندی ساکنان از نواحی مورد مطالعه.....
۱۰۰ ۴-۲- آمار استنباطی.....
۱۰۰ ۴-۲-۱- بررسی تفاوت‌های موجود بین نواحی، از نظر کیفیت زندگی با استفاده از شاخص موریس.....
۱۰۳ ۴-۲-۲- رتبه بندی نواحی شهر تربت حیدریه به لحاظ برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی.....

فهرست مطالب

۱۱۲	۳-۲-۴- بررسی میزان کیفیت زندگی شهری تربت حیدریه از دیدگاه پاسخگویان
۱۱۶	۴-۲-۴- بررسی تأثیر خصوصیات فردی، اجتماعی-اقتصادی و جمعیتی بر کیفیت زندگی
۱۲۴	۵-۲-۴- مدل تحلیل کیفیت زندگی شهری تربت حیدریه
۱۲۸	۶-۲-۴- بررسی رابطه دو به دو میان شاخص‌های موثر بر کیفیت زندگی شهری
۱۲۹	۳-۴- آزمون فرضیات
۱۲۹	۱-۳-۴- بررسی و آزمون فرضیه اول
۱۲۹	۲-۳-۴- بررسی و آزمون فرضیه دوم
۱۳۰	۴-۴- نتیجه گیری
۱۳۳	۵-۴- پیشنهادات
۱۳۵	فهرست منابع

فهرست جداول

- جدول (۱-۱): تعاریف منتخب از کیفیت زندگی ۴
- جدول (۲-۱): جنبه‌های کیفیت زندگی شهری بکار رفته در پژوهش‌ها ۳۲
- جدول (۲-۲): شاخص‌ها و متغیرهای کیفیت زندگی شهری ۳۵
- جدول (۳-۱): مهمترین منابع آب‌های دائمی تربت حیدریه در سال ۸۵ ۴۶
- جدول (۳-۲): منابع آب زیرزمینی در شهرستان تربت حیدریه و استان خراسان رضوی در سال آبی ۸۵-۱۳۸۴ ۴۶
- جدول (۳-۳): متوسط رطوبت نسبی در ایستگاه تربت حیدریه دوره آماری (۱۳۸۴-۱۳۴۰) ۵۱
- جدول (۳-۴): متوسط یخبندان در ایستگاه تربت حیدریه دوره آماری (۱۳۸۵-۱۳۴۶) ۵۱
- جدول (۳-۵): وضعیت تبخیر ماهیانه در ایستگاه تربت حیدریه دوره آماری (۱۳۸۴-۱۳۴۰) ۵۲
- جدول (۳-۶): مقایسه جمعیت شهرستان تربت حیدریه و استان خراسان رضوی بین سال‌های ۵۵ تا ۸۵ ۵۵
- جدول (۳-۷): مقایسه تراکم جمعیت شهرستان تربت حیدریه، استان خراسان رضوی و ایران در سال ۱۳۸۵ ۵۶
- جدول (۳-۸): درصد باسوادی شهرستان تربت حیدریه و مقایسه آن با استان خراسان رضوی سال ۱۳۸۵ ۵۶
- جدول (۳-۹): نرخ فعالیت عمومی شهر تربت حیدریه، نقاط شهری استان و کشور در سال ۸۵ ۵۹
- جدول (۳-۱۰): کاربری اراضی موجود شهر تربت حیدریه در سال ۸۵ ۶۴
- جدول (۳-۱۱): تعداد جمعیت و پرسشنامه‌های توزیع شده در هر یک از نواحی شهر تربت حیدریه ۶۸
- جدول (۳-۱۲): بررسی میزان آلفای کرونیباخ شاخص‌های پژوهش ۷۴
- جدول (۴-۱): توزیع جنسی بر حسب درصد ۷۷
- جدول (۴-۲): توزیع سنی بر حسب درصد ۷۷
- جدول (۴-۳): سطح تحصیلات بر حسب درصد ۷۸
- جدول (۴-۴): وضعیت شغلی بر حسب درصد ۷۹
- جدول (۴-۵): توزیع بعد خانوار بر حسب درصد ۸۰
- جدول (۴-۶): توزیع وضعیت تاهل بر حسب درصد ۸۱
- جدول (۴-۷): مالکیت واحد مسکونی بر حسب درصد ۸۲
- جدول (۴-۸): نوع سند مالکیت بر حسب درصد ۸۳
- جدول (۴-۹): قدمت بنا بر حسب درصد ۸۴
- جدول (۴-۱۰): مدت زمان سکونت بر حسب درصد ۸۵
- جدول (۴-۱۱): توزیع سطح درآمد بر حسب درصد ۸۷
- جدول (۴-۱۲): توزیع هزینه ماهیانه خانوار بر حسب درصد ۸۷
- جدول (۴-۱۳): طیف میانگین ارزیابی ۸۹
- جدول (۴-۱۴): میزان رضایتمندی از نظر ساکنان ۹۹
- جدول (۴-۱۵): ماتریس شاخص توسعه انسانی ۱۰۰
- جدول (۴-۱۶): محرومیت و درجه توسعه‌یافتگی نواحی شهر تربت حیدریه در شاخص‌های کیفیت زندگی ۱۰۲
- جدول (۴-۱۷): رتبه‌بندی نواحی شهر تربت حیدریه از نظر برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی ۱۰۴
- جدول (۴-۱۸): وضعیت کیفیت زندگی نواحی تربت حیدریه از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی ۱۰۵
- جدول (۴-۱۹): سطح معناداری ارزیابی ساکنان از ابعاد موثر بر کیفیت زندگی ۱۱۲
- جدول (۴-۲۰): تحلیل واریانس تفاوت ابعاد کیفیت زندگی شهر تربت حیدریه ۱۱۳
- جدول (۴-۲۱): طبقه بندی نواحی شهر تربت حیدریه بر اساس شاخص اقتصادی ۱۱۳
- جدول (۴-۲۲): طبقه بندی نواحی شهر تربت حیدریه بر اساس شاخص اجتماعی ۱۱۴

فهرست جداول

- جدول (۲۳-۴): طبقه بندی نواحی شهر تربت حیدریه بر اساس شاخص محیطی..... ۱۱۴
- جدول (۲۴-۴): طبقه بندی نواحی شهر تربت حیدریه بر اساس شاخص کالبدی - خدماتی..... ۱۱۵
- جدول (۲۵-۴): طبقه بندی نواحی شهر تربت حیدریه بر اساس شاخص زیباشناسی..... ۱۱۵
- جدول (۲۶-۴): طبقه بندی کیفیت زندگی در نواحی شهر تربت حیدریه..... ۱۱۶
- جدول (۲۷-۴): بررسی کیفیت زندگی و سن..... ۱۱۷
- جدول (۲۸-۴): میانگین میزان کیفیت زندگی بر اساس گروه‌های جنسی زن و مرد..... ۱۱۷
- جدول (۲۹-۴): بررسی رابطه کیفیت زندگی و سطح تحصیلات..... ۱۱۸
- جدول (۳۰-۴): آزمون توکی برای مقایسه اختلاف میانگین کیفیت زندگی بر حسب سطح تحصیلات..... ۱۱۹
- جدول (۳۱-۴): همبستگی بین شغل و کیفیت زندگی..... ۱۲۰
- جدول (۳۲-۴): تحلیل واریانس بین متغیر شغل و کیفیت زندگی..... ۱۲۰
- جدول (۳۳-۴): آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون بین دو متغیر (سطح درآمد و کیفیت زندگی)..... ۱۲۱
- جدول (۳۴-۴): آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون بین دو متغیر (کیفیت زندگی و مدت سکونت)..... ۱۲۲
- جدول (۳۵-۴): بررسی رابطه کیفیت زندگی و وضعیت تاهل..... ۱۲۳
- جدول (۳۶-۴): آزمون توکی برای مقایسه اختلاف میانگین کیفیت زندگی بر حسب وضعیت تاهل..... ۱۲۳
- جدول (۳۷-۴): همبستگی‌های چندگانه میان متغیرهای مستقل با متغیر وابسته..... ۱۲۴
- جدول (۳۸-۴): تحلیل واریانس بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته..... ۱۲۵
- جدول (۳۹-۴): پیش‌بینی متغیر مستقل از روی متغیر وابسته..... ۱۲۵
- جدول (۴۰-۴): اولویت شاخص‌های مستقل بر کیفیت زندگی در شهر تربت حیدریه..... ۱۲۷
- جدول (۴۱-۴): رابطه‌ی متغیرهای مؤثر بر کیفیت زندگی و احتمال معناداری آنها در نواحی شهر تربت حیدریه..... ۱۲۸

فهرست اشکال

- شکل (۱-۱): موقعیت نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹
- شکل (۲-۱): روابط ابعاد زندگی با پایداری و کیفیت زندگی..... ۲۳
- شکل (۲-۲): چارچوب اساسی به منظور تدوین جنبه‌های کیفیت زندگی..... ۲۹
- شکل (۲-۳): ابعاد کیفیت زندگی شهری در استانبول..... ۳۳
- شکل (۲-۴): ابعاد کیفیت زندگی شهری از نظر سانتوس و مارتینز..... ۳۴
- شکل (۳-۱): موقعیت شهرستان‌های استان خراسان رضوی..... ۴۲
- شکل (۳-۲): موقعیت شهرستان تربت حیدریه..... ۴۳
- شکل (۳-۳): تغییرات درجه حرارت حداقل، حداکثر و میانگین دمای ماهیانه تربت حیدریه (۸۴-۱۳۴۰)..... ۴۹
- شکل (۳-۴): میانگین بارندگی ماهانه در تربت حیدریه دوره آماری (۱۳۸۴-۱۳۴۰)..... ۵۰
- شکل (۳-۵): نمودار درصد بارندگی فصلی تربت حیدریه دوره آماری (۱۳۸۴-۱۳۴۰)..... ۵۰
- شکل (۳-۶): گلباد کلی سالانه تربت حیدریه در دوره آماری (۱۳۸۴-۱۳۴۰)..... ۵۳
- شکل (۳-۷): نقشه کاربری اراضی شهر تربت حیدریه..... ۶۶
- شکل (۳-۸): مراحل انجام تحقیق..... ۷۰
- شکل (۴-۱): توزیع جنسی بر حسب درصد..... ۷۷
- شکل (۴-۲): توزیع سنی بر حسب درصد..... ۷۸
- شکل (۴-۳): سطح تحصیلات بر حسب درصد..... ۷۹
- شکل (۴-۴): وضعیت شغلی بر حسب درصد..... ۸۰
- شکل (۴-۵): توزیع بعد خانوار بر حسب درصد..... ۸۱
- شکل (۴-۶): توزیع وضعیت تاهل بر حسب درصد..... ۸۲
- شکل (۴-۷): مالکیت واحد مسکونی بر حسب درصد..... ۸۳
- شکل (۴-۸): نوع سند مالکیت بر حسب درصد..... ۸۴
- شکل (۴-۹): قدمت بنا بر حسب درصد..... ۸۵
- شکل (۴-۱۰): مدت زمان سکونت بر حسب درصد..... ۸۶
- شکل (۴-۱۱): توزیع سطح درآمد بر حسب درصد..... ۸۷
- شکل (۴-۱۲): توزیع هزینه ماهیانه خانوار بر حسب درصد..... ۸۸
- شکل (۴-۱۳): وضعیت رضایت شغلی در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۸۹
- شکل (۴-۱۴): وضعیت آموزش در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۰
- شکل (۴-۱۵): وضعیت مشارکت در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۱
- شکل (۴-۱۶): وضعیت همبستگی اجتماعی در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۱
- شکل (۴-۱۷): وضعیت بهداشت در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۲
- شکل (۴-۱۸): وضعیت دفع فاضلاب در معابر ناحیه ۴..... ۹۳
- شکل (۴-۱۹): وجود زمین‌های ساخته نشده در ناحیه ۲ که محلی برای ریختن زباله‌های تبدیل شده است..... ۹۳
- شکل (۴-۲۰): وضعیت امنیت در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۳
- شکل (۴-۲۱): وضعیت شاخص کالبدی - خدماتی در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۴
- شکل (۴-۲۲): وضعیت شاخص زیباشناسی در سطح نواحی شهر تربت حیدریه..... ۹۵
- شکل (۴-۲۳): نمونه‌ای از بافت فرسوده و واحدهای مسکونی در ناحیه ۵..... ۹۶
- شکل (۴-۲۴): تفاوت نواحی شهر تربت حیدریه از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی..... ۹۷

فهرست اشکال

- شکل (۴-۲۵): نقشه تفاوت نواحی شهر تربت حیدریه از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی ۹۸
- شکل (۴-۲۶): نقشه وضعیت شاخص‌های اقتصادی در نواحی شهر تربت حیدریه ۱۰۶
- شکل (۴-۲۷): نقشه وضعیت شاخص‌های اجتماعی در نواحی شهر تربت حیدریه ۱۰۷
- شکل (۴-۲۸): نقشه وضعیت شاخص‌های محیطی در نواحی شهر تربت حیدریه ۱۰۸
- شکل (۴-۲۹): نقشه وضعیت شاخص‌های کالبدی - خدماتی در نواحی شهر تربت حیدریه ۱۰۹
- شکل (۴-۳۰): نقشه وضعیت شاخص‌های زیباشناسی در نواحی شهر تربت حیدریه ۱۱۰
- شکل (۴-۳۱): نقشه وضعیت کلی کیفیت زندگی شهری در نواحی شهر تربت حیدریه ۱۱۱
- شکل (۴-۳۲): مقایسه میانگین کیفیت زندگی بر اساس سطوح متغیر سطح درآمد ۱۲۲
- شکل (۴-۳۳): اولویت و اثر علی متغیرهای مستقل بر کیفیت زندگی در شهر تربت حیدریه ۱۲۷

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

تا قبل از انقلاب صنعتی و رشد فزاینده شهرها، شهرها رشد تدریجی و بطی داشتند که ضمن حفظ ارزش‌های طبیعی، اجتماعی و کالبدی خود نیازهای نسبتاً ثابت ساکنین خود پاسخ می‌دادند. اما در عصر جدید و به تبع افزایش جمعیت و رشد سریع شهرها، نواحی شهری با چالش‌های مهمی در زمینه‌های تخریب فیزیکی و محیطی، محرومیت اجتماعی، ناامنی، بیکاری، کمبود مسکن و ترافیک روبرو هستند که این مشکلات کیفیت زندگی شهری^۱ را به شدت کاهش می‌دهند. با این وجود سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در سطوح بین‌المللی و ملی بر قابلیت شهرها برای بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها تاکید دارند (UNFPA, 2007: 13). اگر چه شهر و شهرنشینی خود یکی از مهمترین شاخص‌های رفاه و توسعه اجتماعی و اقتصادی محسوب می‌شود، رشد شتابان آن می‌تواند سرانه برخورداری از بسیاری امکانات اجتماعی و اقتصادی را کاهش دهد و از این طریق پیامدهای آن به صورت کاهش سطح کیفیت زندگی در عرصه‌های مختلف شهری نمایان شود؛ لذا مقوله کیفیت زندگی شهری از جمله نخستین محورهای مطالعاتی بود که همراه با رشد شهری، به تدریج از ۱۹۳۰ مورد توجه متخصصان مسائل شهری قرار گرفت.

مطالعه کیفیت زندگی در نواحی شهری در سال‌های اخیر مورد توجه گسترده بوده است. محققان رشته‌های گوناگون از جمله شهرسازی، جغرافیا، جامعه‌شناسی، اقتصاد، روانشناسی، علوم سیاسی، بازاریابی و مدیریت در این عرصه مشارکت داشته‌اند (رضوانی، متکان، منصوریان و ستاری، ۱۳۸۹: ۸۸). دلیل مهم برای چنین توجه‌ای به مفهوم کیفیت زندگی در سوال برای تخصیص موثر منابع محدود و کمیاب نهفته است (Megone, 1990: 35). با توجه به منابع معین، سیاست‌گذاران

1- Urban Quality of life

می‌بایست بهینه‌ترین راه را برای توزیع آن‌ها در راستای نیازها و اولویت‌های مردم بیابند. این امر می‌تواند به وسیله کاربرد نتایج تحقیقات مرتبط به عنوان ورودی در فرآیند تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری تحقق یابد (لطفی، ۱۳۸۸: ۶۶).

همچنین رویکرد صرف شهرسازی به ابعاد کالبدی - کارکردی شهر بدون توجه به ارزش‌ها و اهداف اجتماعی و اقتصادی مرتب بر آن، فلسفه وجودی شهرها، به عنوان محلی برای زندگی را با تردیدهایی جدی مواجه کرد، به گونه‌ای که عمده انتقادات علیه این نوع برنامه‌ریزی متوجه اهداف و ارزش‌های اجتماعی و کیفی و به عبارتی «قابل زیست بودن شهر^۱» رواج این نوع تفکر، لزوم تجدید نظر اساسی در اهداف و روش‌های برنامه‌ریزی و چاره‌اندیشی برای مقابله با این پدیده را به ضرورتی مبرم مبدل ساخته است، زیرا تحولات عمیق شهرنشینی معاصر مانند تحول در شیوه‌های اسکان، گذران اوقات فراغت، ارتباطات و غیره در نیم قرن اخیر، شیوه‌های تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری در برنامه‌ریزی شهری را از بنیاد دگرگون ساخته و هیچ راهی جز تجدید نظر اساسی در محتوا و روش برنامه‌ریزی عقلایی را باقی نگذاشته است (کواکبی، ۱۳۸۴: ۱).

با این وجود، تاکنون چارچوب جامعی برای مطالعه کیفیت زندگی به صورت یکپارچه و کل‌گرایانه و متکی بر شاخص‌های فیزیکی، مکانی و اجتماعی ارایه نشده است (Kamp, Van, Leidelmeijer, Marsman, Hollander, 2003: 5). علاوه بر این، نظریه‌ها و مطالعات تجربی کیفیت زندگی به شکل امروزی آن عمدتاً از جوامع غربی نشأت گرفته‌اند. این مطالعات در کشورهای در حال توسعه به طور قابل توجهی کم هستند. همین طور، فاکتورهای عمده تأثیرگذار بر کیفیت زندگی مردم در شهرهای کشورهای در حال توسعه به طور واضح شناسایی نشده‌اند (رضوانی، متکان، منصوریان و ستاری، ۱۳۸۹: ۸۸).

۲-۱- طرح مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق

1 - City of habitable

کیفیت زندگی^۱ مفهومی بسیار انتزاعی است که نمی‌توان برای آن تعریفی جامع و مانع ارائه داد. به طور کلی، تعریف مفهومی این عبارت چندان ساده نیست، ولی بر حسب نیاز، می‌توان برای آن تعاریف عملیاتی ارائه کرد. کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی و مباحث اقتصاد نوین مطرح شده و جایگاه ویژه‌ای یافته است. دولت‌ها در سطح ملی و محلی و نیز مؤسسات گوناگون در زمینه سنجش و شاخص‌سازی آن کار می‌کنند و شاخص‌های متعددی برای سنجش آن معرفی شده است. در ادبیات مربوط به کیفیت زندگی، تعاریف گوناگونی ارائه شده است (قالیباف، رمضان زاده و یاری شگفتی، ۱۳۸۸: ۱۶۵). (جدول ۱-۱).

جدول (۱-۱): تعاریف منتخب از کیفیت زندگی

• کیفیت زندگی امری است نسبی و نمی‌توان برای آن تعریفی ارائه داد که آن را مطلق و جهانی فرض کرد.
• کیفیت زندگی به شدت از زمان و مکان متأثر است و مؤلفه‌ها و عوامل تشکیل دهنده‌اش با توجه به دوره زمانی و مکان جغرافیایی فرق خواهند کرد.
• کیفیت زندگی به عنوان یک گفتمان جهانی، واکنشی است طبیعی در برابر پیامدهای نامطلوب و آسیب‌های جدی که سیاست‌های مرسوم اقتصادی در سطح فردی، ملی و جهانی پدید آورده‌اند.
• در عصر فناوری، بحث کیفیت زندگی می‌تواند به عنوان نظام بازخورد، ارزیابی و اصلاح مسیر سیاست‌های خرد و کلان عمل کند.
• کیفیت زندگی، خود یک پارادایم است و با پارادایم‌های توسعه پایدار و اقتصاد نوین هم‌خوانی بیشتری دارد تا پارادایم‌های متعارف اقتصاد و توسعه.
• ارزش واقعی کیفیت زندگی زمانی آشکار می‌شود که بخواهیم به سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه به ویژه در سطح محلی و محله‌ای جهت دهیم و پارادایم‌های منسوخ توسعه اقتصادی - اجتماعی را اصلاح کنیم.
• کیفیت زندگی ضمن دارا بودن ابعاد عینی و وابستگی به شرایط عینی و بیرونی، امری است ذهنی و درونی و متصور و در نهایت به تصورات و ادراک فرد از واقعیت‌های زندگی بستگی دارد.
• کیفیت زندگی بیشتر از ارزش‌ها متأثر است و در واقع طبق ارزش‌های فردی، اجتماعی و ملی تعریف می‌شود.

(منبع: خوارزمی، ۱۳۸۳)

با توجه به تعاریف ارائه شده اصولاً، کیفیت زندگی، واژه‌ای پیچیده، چند بعدی و کیفی در رابطه با شرایط و وضعیت جمعیت، در یک مقیاس جغرافیایی خاص (شهر، منطقه، محله، بخش و ...) است که هم متکی به شاخص‌های ذهنی یا کیفی و هم متکی به شاخص‌های عینی یا کمی است. در واقع شاخص‌های عینی سنجش کیفیت زندگی، شرایط مشاهده‌پذیر محیط زیستی را مد نظر قرار می‌دهند، مانند وضع مسکن، تغذیه، محیط زیست و... و شاخص‌های ذهنی، با توجه به

سوالاتی که محققان از طریق پرسشنامه از مردم درباره احساسات رضایت، شادکامی یا مشابه آن می‌پرسند به دست می‌آیند (ربانی خوراسگانی و کیان پور، ۱۳۸۶: ۷۳).

با توجه به تعاریف متعدد در مورد کیفیت زندگی شهری و همچنین اذعان به عدم وجود اجماع نظر در مورد تعریف آن، می‌توان گفت که کیفیت زندگی شهری واژه‌ای بسیار تفسیرپذیر و ابهام‌آور است و بنا به حوزه کاربرد و نوع مطالعه فرق می‌کند. اگرچه تعریف کیفیت زندگی شهری در کشورهای مختلف و حتی در نواحی یک کشور، نیز، متفاوت است ولی جوهر مشترک آن معطوف به تأمین نیازهای اساسی مادی و معنوی در دو وجه ذهنی و عینی به طور توأمان است. شاید بتوان تعریف زیر از کیفیت زندگی شهری را مبنای مطالعه و استنتاج قرار داد: منظور از کیفیت زندگی توجه به شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، محیطی، روانی و غیره در دو وجه عینی (کمی) و ذهنی (کیفی) در روند برنامه‌ریزی شهری است (مثل شرایط تحصیل بهتر، کیفیت دسترسی، کیفیت مسکن، کیفیت فضاهای گذران اوقات فراغت، ایجاد فرصت‌هایی برای کنش متقابل اجتماعی، فرصت‌های اجتماعی، اشتغال، رفاه، مشارکت اجتماعی و غیره). جوهر اصلی کیفیت زندگی شهری، تأمین و ارضای نیازهای مادی و معنوی انسان به طور توأمان است. در واقع برنامه‌ریزی برای مسکن، کار و اشتغال یا حمل‌ونقل بدون تأمین نیازهای روانی، عاطفی و اجتماعی شهروندان (مثل نیاز به امنیت، زیبایی، آرامش خاطر، تعلق اجتماعی، شادی، تفریح و غیره) ناقص خواهد بود (کواکبی، ۱۳۸۶: ۷۷-۷۸).

امروزه با توسعه برنامه‌ریزی‌های مکانی، میزان رضایت از کیفیت زندگی در فضاهای برنامه‌ریزی شده از اهداف اولیه و اصلی به شمار می‌رود. بنابراین، اندیشمندان برنامه‌ریزی نیز اعتقاد دارند برنامه‌ریزی‌ها باید همسو با بهبود کیفیت زندگی باشند. از طرفی، بهبود کیفیت زندگی می‌تواند زمینه‌های دیگر توسعه مانند توسعه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی را به همراه داشته باشد (قالیباف، رمضان زاده و یاری شگفتی، ۱۳۸۸: ۱۶۴).

شهر تربت حیدریه مرکز شهرستان تربت حیدریه که در طول $۱۳^{\circ} ۵۹'$ شرقی و عرض $۱۷^{\circ} ۳۵'$ شمالی واقع شده است، ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۳۳۳ متر است. بر اساس آخرین سرشماری عمومی که در سال ۱۳۸۵ صورت گرفت، تربت حیدریه دارای ۱۲۱۳۰۰ نفر جمعیت بوده که تعداد ۶۱۷۴۰ نفر مرد و ۵۹۵۶۰ نفر زن بوده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

شهر تربت حیدریه، به لحاظ کیفیت زندگی با انواع مسایل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیرساختی، زیست‌محیطی و مدیریتی مواجه است. بنابراین، طرح مساله این تحقیق عمدتاً در فقدان مطالعات تجربی در زمینه کیفیت زندگی و عدم ارزیابی کیفیت زندگی از طریق ترکیب ابعاد عینی و ذهنی و عدم وجود مدل بومی برای ارزیابی کیفیت زندگی شهری در منطقه مورد مطالعه خلاصه می‌شود. سوالات تحقیق این گونه بیان می‌شود:

- ۱- چه تفاوتی از نظر ابعاد کیفیت زندگی بین نواحی مختلف شهر تربت حیدریه (از لحاظ قلمروهای محیطی، اجتماعی و اقتصادی) وجود دارد؟
- ۲- توزیع فضایی ابعاد کیفیت زندگی در شهر تربت حیدریه چگونه است؟

۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

جامعه‌ی بشری پس از تجارب خود از رویکرد برنامه‌ریزی عقلانی، به نوعی بازنگری و بازاندیشی در اقدامات خود روی آورده که موجبات تجدید نظر در باورها و شیوه‌های پیشین شده و پدید آمدن گرایش‌های تازه‌ای را در عرصه‌ی برنامه‌ریزی شهری فراهم آورده است یکی از گرایش‌های نوین که تاثیر شگرفی در فرایند تحول دیدگاه‌ها و روش‌های برنامه‌ریزی شهری در نیمه دوم قرن بیستم داشته است، نظریه‌های اجتماعی و کیفی توسعه است که در قالب مفاهیمی همچون کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی و غیره نمود عینی یافته است. این مفاهیم مورد توجه مجامع علمی و تحقیقاتی جهان قرار گرفت، به گونه‌ای که کنگره‌ها و سمینارهای بین‌المللی مختلفی تحت عنوان «اجلاس اسکان بشر در استانبول»، «سمینار ابعاد اجتماعی مسکن»، «توسعه پایدار شهری